

ԱՐԶԱԳԱՆԿ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՎ ՓԱՂԱՔԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԻ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՏԱՄՆԵՐՈՐԻ ՏԱՐԻ

№ 14

ԿԻՐԱԿԻ 16 ՅՈՒՆԻՍԻ 1891

Ներկայ 1891 թ. Մարտից մինչև 1892 Յունվարի 1-ը բաժանորդագրին է ՈՒԹՆ ուղարկվում 30 ֆրանկ: Բաժանորդագրությունն ընդունվում է խմբագրատանը՝ Թիֆլիզ Վելիամինովսկի փողոց, քաղաքային Խորհրդատան հանդէպ: Ուրիշ տեղերից պէտք է գիմել՝ Тифлис, Редакция Армянскаго Иллюстрированнаго журнала „АРДЗАГАНКЪ“. Երևանահամայն՝ Tiflis, Rédaction du journal arménien illustré „ARDZAGAN G“.

Նախնի համարի գինը 30 Կ.

Յայտարարության բառին 4 Կ.

ՌԱՔԵԼ (Պատկեր խալաթովի)

իրանց հնազարեան իշխանութիւնը տեղակալ նշանակելու իրանց անձնական հաւանութեամբ և ընտրութեամբ, տեղակալ նշանակում էին միշտ սինոդի աւագագոյն անդամին:

Եթէ կաթողիկոսի հայրապետական կոնդակով նշանակուած չէ տեղակալ, չկայ, ուրեմն, և տեղակալ, և սինոդի նախագահը մնում է միմիայն իբրև «նախագահող սինոդում» և ոչ իբրև տեղակալ: Այսպէս ուրեմն քանի որ զեր. Երեմիա եպիսկոպոսը կաթողիկոսական կոնդակով չէ նշանակուած տեղակալ, նա մնում է իսկ իբրև սինոդի նախագահ:

«Պալատէնիայի» երրորդ գլխում, որ վերաբերում է «Էջմիածնի հայոց սինոդին» ֆրանսիացի կայ, որ խօսում է նախանգամի մասին և որի վերայ հիմնում է «Մշակ» լրագիրը իւր բացատրութիւնները (XI հատ. I մ. 945 յօդ., ըստ պալատէնիայի յօդ. 42): Ահա այդ յօդուածի թարգմանութիւնը, որ, ինչպէս և միւս յօդուածներին, մենք վերցնում ենք պաշտօնական թարգմանութիւնից, որ արած է 1836 թուականին ու Էջմիածնում, միանգամայն առաջ բերելով և ռուսական բնագիրը:

«Յորժամ Պատրիարքն Էջմիածնի ոչ «գտանի անձամբ ՚ի Լուսաւորջական հայոց Սինոդոսի՝ գտեղի նորա ունի երկ-«ցադոյնն Վրքեպիսկոպոսաց կամ չեպիս-«կոպոսաց Անդամոց այսր Սինոդոսի: Նա «վարի ամենայն իրաւամբ նախագահի «լայնոսիկ զէպոս միայն, յորժամ Պատրի-«արքն ինքնին չկարէ ներկայ գտանիլ «՚ի պատճառս հիւանդութեան կամ բա-«ցակայութեան Էջմիածնէ. իսկ պարզ «հոգևորական գործք՝ յորս Պատրիարքն «ունի զձայն վճռողական, յոչինչ զէպոս «կարեն վճռիլ առանց Պատրիարքին ՚ի «ժամ պարապութեան պատրիարքական «Աթոռոյն: Վճռահատութիւն սոյնատե-«սակ գործոց յետաձգի ցընարութիւն նո-«րոյ Պատրիարքին:»¹⁾

¹⁾ 945. Когда Эчмиадзинский Патриархъ въ Армяно-Грегоріанскомъ Синодѣ не присутствуетъ, то въ немъ председательствуетъ, вмѣсто него, старшій изъ Архієпископовъ или Епископовъ, Членовъ сего Синода. Онъ пользуется всѣми правами Предсѣдателя въ такомъ только случаѣ, когда Патриархъ самъ не можетъ присутствовать по причи-

Արկնում ենք, որ պալատէնիայի մէջ բացի այս յօդուածից ուրիշ յօդուած չկայ «նախանգամի» մասին, որը, ըստ պ. Արծրունու, միևնույն է, ինչ որ կաթողիկոսական տեղակալը: Ի՞նչ է առում այս յօդուածը. — նախ, որ երբ կաթողիկոսն Էջմիածնումն է, բայց անձամբ չէ նախագահում սինոդում, նորա տեղ նախագահի է սինոդի աւագ անդամ եպիսկոպոսը, և երբ «էրբ» որ կաթողիկոսի Էջմիածնից բացակայութեան, հիւանդութեան կամ աթոռը թափուր ժամանակ նախանգամը վայելում է «նախագահի ըզր իրաւունքները»: Արեմն, առաջին զէպոսը՝ սինոդի նախանգամը թէև նախագահում է, բայց չէ վայելում նախագահի իրաւունքները. իսկ երկրորդ զէպոսը նա վայելում է այդ իրաւունքները:

Արմնք են նախագահի իրաւունքները. — այդ ևս որոշում է պալատէնիան, որի 943 յօդ. առում է.

«Լուսաւորջական հայոց սինոդոսն Էջ-«միածնի վարի ըստ Էրբեպիսկոպոսի, բայց «լամենայն պարզ հոգևորական գործս՝ «Պատրիարքն ունի զձայն վճռողական. «Ինչ յայլ ֆրքս էլէ Իսկոպոս էն չայն Ա-«րմանոյն՝ յայն նորա իբրև նախագահի, է Ի-«նչայն»:»²⁾

Այս յօդուածի տրամադրութիւնից երևում է, որ Սինոդին վերաբերեալ գործերում նոյն իսկ կաթողիկոսը ունի լոկայն իրաւունքը, որ նորա ձայնը՝ ձայների հաւասարութեան ժամանակ — տալիս է առաւելութիւն: Բացի սորանից սինոդի նախագահը, որպէս նախագահ, չունի ուրիշ որ և է իրաւունք: Յամենայն զէպոս պ. Արծրունու ցոյց տուած 945 յօդ. խօսում է «սինոդի նախագահի իրաւանց մասին» այլ ոչ թէ կաթողիկոսի պաշտօնա-

нѣ болѣзни или отсутствія изъ Эчмиадзива: но дѣла чисто духовныя, по конмъ Патріархъ имѣетъ рѣшительный голосъ, ни въ какомъ случаѣ не могутъ быть рѣшны безъ Патріарха во время ваканціи Патріаршаго престола: рѣшеніе дѣлъ сего рода отлагается до назначенія новаго Патріарха.

²⁾ 943. Эчмиадзинскій Армяно-Грегоріанскій Синодъ дѣйствуетъ вообще па правѣ Коллегіи. но во всѣхъ чисто духовныхъ дѣлахъ Патріархъ имѣетъ рѣшительный голосъ; въ прочихъ дѣлахъ голосъ его, какъ Предсѣдателя, въ случаѣ равенства голосовъ, имѣетъ перевѣсъ.

կատարի: Ազգում եմ ասել, որ այդ նախագահը պալատէնիայի համար պալատէնիայի չէ օրէնքի տրամադրութիւնը:

Տեսնենք, թէ ինչ իրաւունքներ ու պարտականութիւններ ունի սինոդը, որպէս զի գործնաւոր որոշենք ըստ պալատէնիայի և՛ նորա նախագահի նշանակութիւնը:

Այս առարկայի մասին խօսում է 938 և 939 յօդ.: Հարկաւոր ենք համարում նկատել, որ այս յօդուածներում վիշատակած դարձերում ևս, ինչպէս կտեսնէ ընթերցողը, կաթողիկոսին, որպէս կաթողիկոսի, և ոչ որպէս սինոդի նախագահի, վերապահած են առանձին իրաւունքներ, սրոնց վայելելուց զուրկ է ամեն ոք, որ օծուած չէ ամենայն հայոց հայրապետ: Այդ իրաւունքներին վերաբերեալ տեղերը մենք տակը դնում ենք:

938 յօդուածում վիշած են հետեւեալ գործերը. —

938 յօդ. (35 ըստ պալատ.). «Ա-«պարագայս ֆրքս Էրբեպիսկոպոսն հայոց Լուսաւոր-«ջական սինոդոսին ՚ի մասին կառա-«վարութեան վերաբերին:

1. Գլխողութիւն ՚ի վերայ գործառ-«նութեանց ամ. Ատենից և պաշտօնատար «անձանց՝ ստորադրելոց այսմ Սինոդոսի:

2. Վերատեսչութիւն բարեկարգու-«թեանց նմին ստորադրեալ վանօրէից, «Եկեղեցեաց, Գալղոցաց և Աստուածահա-«նոյ շինուածոց:

«Պատրիարք կաթո-«ղիկոսն իբրև Էրբեպիսկոպոս պէտ վանայ Էջ-«միածնի, Կոնստանդնուպոլսի Կաթողիկոսն և Կաթողիկոսն Երբեպիսկոպոսն Էրբեպիսկոպոսն Էրբեպիսկոպոսն Էրբեպիսկոպոսն (յօդ. 31, 935). «՚ի «վախճանիլ Պատրիարք կաթողիկոսին, «անշտպաղ ժողովի հայոց Լուսաւորջական «Սինոդոսն Էջմիածնի առ ՚ի զգուշա-«նալ որպէս թղթոցն եղելոց առ նմա և «վերաբերելոց առ գործս կառավարութեան «և եկեղեցւոյ, նոյնպէս և ընդ տեսչու-«թեամբ նորին եղեալ եկեղեցական գո-«ւից (յ. 32):

3. Վերատեսչութիւն կարգին կառա-«վարութեան գոյից Լուսաւորջական եկե-«ղեցեաց հայոց:

4. Նախընթաց քննութիւն գործոց վե-«րաբերելոց առ շինութիւն վանօրէից, «Եկեղեցեաց և Գալղոցաց, և խնդրումն «առ այն ՚ի ձեռն զլիւար կառավար-

« չին վրաստանի կովկասեան և չայն-
« կոյս կովկասու եղեալ նահանգաց, և ՚ի
« ձեռն նախարարութեան ներքին գործոց
« Բարձրագոյն հրամանի կոչութիւն:

5. Թուլատուութիւն Հայկազանց Լու-
« սաւորչական Եկեղեցւոյ յազատ վիճակ
« եղելոց ընդունիլ զկարգ եկեղեցական և
« նուիրել զանձինս ՚ի վանականութիւն:

6. Թուլատուութիւն մերկանալոյ զվա-
« նականութիւն և ընդհանրապէս զհոգե-
«ւորական կարգ:

7. Վստճանական վերահասութիւն
« գործոց՝ ըստ ինդրական բանից յազատ
« մտանելոյ յամուսնութիւն:

8. Թուլատուութիւն Ժողովելոյ ՚ի վի-
« ճակաց զկամաւոր նուէրս յօգուտ վանո-
«ւելից, Եկեղեցեաց, Գարոցաց և Աստու-
« ծահաճոյ շինուածոց ալլոց վիճակաց:

9. Դիտողութիւն ի վերայ ինամար-
« կութեան որոց և ալբեաց Սրբազնա-
« գործ և ստորին Եկեղեցական պաշտօնե-
« ից:

10. Առաջարկութիւն կարծեաց՝ յարժա-
« Կառգիւնս նախաշահել յարժան Եկեղեց-
« առեւան զեկեղեցական առանց կարկե-
« լոյ զնոսա միանգամայն ՚ի պաշտօն
« թեմակալի:

11. Առաջին աստիճանի Պարբերական
« զուլթիւնս իւր զայնց հոգեւորականաց՝
« զորս կամի նա առաքել ՚ի բաշխումն
« սրբոյ միւսն:

12. Բացայայտութիւն կարծեաց
« հարցման աստիճանի ի Պարբերական
« րակացուցանել:

13. Պահպանութիւն ճիշտ ցուցակաց
« լուսաւորչական Հայոց ամեն. Եկեղեցեաց,
« վանօրէից, Գարոցաց և Աստուածահա-
« ճոյ շինուածոց՝ որ ՚ի սահմանս Ռուսիոյ՝
« առանձինն ըստ իւրաքանչիւր վիճակի:

14. Պահպանութիւն նոյնպիսի ցուցա-
« կաց յազատ ամ. որ ՚ի Ռուսաստան Եկե-
« ղեցականաց՝ ամուսնացելոց և Կուսակրօ-
« նից Լուսաւորչական Եկեղեցւոյ Հայոց, և
« ալլոց անձանց պատկանելոց առ տեսչու-
« թիւն Սիւնհոգոսին:

15. Պահպանութիւն պատկանաւոր
« մատենից յազատ ամենայն դոյլից վանո-
«ւելից և Եկեղեցեաց Լուսաւորչական
« Հայոց ի Սահմանին Ռուսաստանի:

16. Մահմեդականներին և Հեթանոս-
« ներին հայ լուսաւորչական դաւանութիւնը
« ընդունելու թուլտուութեան գործերը. (այս
« յօդուածը չկար հայ թարգմանութեան մէջ):

և 17. Առաջի առնել ամի ամի նա-
« խարարութեան ներքին գործոց ՚ի ձեռն
« զխաւոր կառավարչին վրաստանի Կով-
« կասեան և չայնկոյս կովկասու եղեալ
« նահանգաց՝ զտարեկան ծանօթութիւնս
« զառարկայիցն նշանակելոց ՚ի յօդուածսն
« 13, 14 և 15, զիսկատար տեղեկու-
« թիւնս յազատ ծնելոց, մեռելոց և պա-
« կելոց որ ՚ի բոլոր լուսաւորչական Հայոց
« վիճակս Ռուսաստանի, և զընդհանուր
« տարեկան հաշիւ:»³⁾

³⁾ 938. Къ кругу дѣйствія Очмѣдзиска-
го Армяно Грегорианскаго Синода по части
роспорядительной принадлежать:

1) Наблюдение за дѣйствіями всѣхъ под-
чиненныхъ сему Синоду мѣстъ и должност-
ныхъ лицъ.

2) Надзоръ за благоустройствомъ подвѣ-
домственныхъ Синоду монастырей, церквей,
Семинарій и богоугодныхъ заведеній.

Примѣчаніе. Очмѣдзискій монастырь состоитъ
подъ непосредственнымъ начальствомъ Патріарха
и Патріархъ распоряжается дѣлами его по собст-
венному своему усмотрѣнію (ст. 935); но въ слу-
чай кончины Патріарха, Синодъ немедленно при-
нимаетъ мѣры къ сохраненію какъ находившихся
у него бумагъ, касающихся дѣлъ управленія и
церкви, такъ и бывшаго въ его вѣдѣніи церков-
наго имущества.

3) Надзоръ за порядкомъ управленія и-
муществомъ Армяно-Грегорианскихъ церк-
вей.

4) Предварительное разсмотрѣніе дѣлъ о
учрежденіи монастырей, церквей и Семи-
нарій и испрошеніе на сіе, чрезъ Намѣст-
ника Кавказскаго, Высочайшаго разрѣше-
нія.

5) Разрѣшеніе Армянамъ Грегорианской
церкви свободныхъ состояній вступленія
въ духовный санъ и постриженія въ мона-
шество.

6) Разрѣшеніе на сложеніе монашества
и вообще духовнаго сана.

7) Окончательное разсмотрѣніе дѣлъ по
просимымъ разрѣшеніямъ на вступленіе въ
бракъ.

8) Разрѣшеніе въ епархіяхъ сбора доб-
ровольныхъ приношеній въ пользу мона-
стырей, церквей, семинарій и богоугодныхъ
заведеній, не принадлежащихъ къ вѣдом-
ству тѣхъ епархій.

9) Наблюдение за призрѣніемъ вдовъ и
сиротъ священно и церковно служителей.

10) Изъявленіе мнѣнія, когда Патріархъ
предназначаетъ въ Епископскій санъ ду-
ховныхъ безъ опредѣленія ихъ съ тѣмъ
вмѣстѣ въ Епархіальныя Начальники.

Միւս յօդուածում, այն է յօդ. 939.
գրած է. —

« ՚ի դատաստանական մասին՝ քննու-
« թեան և վճռահատութեան Լուսաւորչա-
« կան Հայոց Սիւնհոգոսին Իջմիածնի՝
« պատկանին.

1. Գանդատանք զՍնդամոց նոյն ին-
քեան Սիւնհոգոսին:

2. Գանդատանք զթեմակալ առաջնոր-
« դաց Լուսաւորչական Հայոց վիճակաց, և
« զվիճակալին (կոնսիստորիալից) հոգեւոր
« Ատենից:

3. Քննութիւն անկանոն գործողու-
« թեանց անդամոց նոյն Սիւնհոգոսի և
« թեմակալ առաջնորդաց:

4. Ամ. գործք՝ քննեալք ի Լուսաւորչա-
« կան Հայոց վիճակալին հոգեւոր Ատենս,
« և մուծեալք ըստ բողոքանաց ՚ի Սիւնհո-
« գոսն Իջմիածնի՝ յազատ պսակաց, և
« սրբազնագործ և ստորին Եկեղեցական
« պաշտօնէիցն յանցաւորութեանց՝ ոչ պատ-
« կանելոց մարմնաւոր դատարանաց՝ յա-

11) Представленіе Патріарху заключеній
о духовныхъ, коихъ онъ предполагаетъ от-
править для роздачи. св. мира.

12) Изъявленіе мнѣнія къ вопросамъ,
предлагаемымъ отъ Патріарха на заклю-
ченіе.

13) Веденіе вѣрныхъ списковъ о всѣхъ,
въ предѣлахъ Россіи находящихся Армя-
но-Грегорианскихъ церквахъ, монастыряхъ,
семинаріяхъ и богоугодныхъ заведеніяхъ,
отдѣльно по каждой епархіи.

14) Веденіе таковыхъ же списковъ о
всѣхъ въ Россіи пребывающихъ священно
и церковнослужителяхъ, какъ бѣлаго, такъ
и монашествующаго Армяно-Грегорианска-
го духовенства, и прочихъ лицахъ къ вѣ-
домству Синода принадлежащихъ.

15) Веденіе надлежащихъ книгъ всему
имуществу находящихся въ предѣлахъ
Россіи Армяно-Грегорианскихъ монасты-
рей и церквей.

16) Дѣла о разрѣшеніи принятія Маго-
метанъ и изычниковъ въ Христіанскую вѣ-
ру Армяно-Грегорианскаго исповѣданія (см.
Уст. Пред. Прест., разд. I).

17) Представленіе Намѣстнику Кавказ-
скому ежегодныхъ вѣдомостей о предметахъ,
въ пунктахъ 13, 14 и 15 означенныхъ,
полныхъ метрическихъ свѣдѣній о родив-
шихся, умершихъ и бракомъ сочетавшихся
по всѣмъ, въ Россіи находящимся Армяно-
Грегорианскимъ епархіямъ, и общаго годо-
ваго отчета.

Այժմ տեսնենք, թե պալատականի ալիքը արդեօք որեւիցէ հիմք պ. Արծրունուն իշխելու հղիւթը անհիշու, թե ալ յօդուածներն էլ խմբագրած են միւս յօդուածների նման և նոցա ուղղութեամբ: Ահա յօդուածները.

« Ըստ գորութեան վաղեմի օրինաց « լուսաւորչական եկեղեցւոյ Հայոց Պատրիարքն Էջմիածնի իրրեւ ծառայողն կա- « թուողիկոս Հայկազանց՝ ինքն միայն ու- « նի իրաւունս եփելու և օրհնելու գործը « մեռնեն վառն ամենայն եկեղեցւոց արք « դաւանութեան» (104. 927 ըստ հա- « տաք. օրինաց և 23 ըստ պալատի): ¹¹⁾

« Պատրիարքն Էջմիածնի իրրեւ հո- « գեւոր Հայկազանց Հայկազանց ձեռնա- « գրէ զթէմական առաջնորդս և զայլ ա- « մենայն եպիսկոպոսոսն Լուսաւորչական « եկեղեցւոյ Հայոց՝ զիտելով զի համեմատ « վաղեմի կանոնաց նոյն եկեղեցւոյ մի « բազմապի թիւ անթէմ եպիսկոպոսաց « առանց յաւանի Հարկաւորութեան» (104. 928 ըստ հա. օր. և 24 ըստ պա- « լատի): ¹²⁾

« Պատրիարքն Հետեւելով վաղեմի կա- « նոնադրութեանց լուսաւորչական եկե- « ղեցւոյ Հայոց, և հաստ. լեալ կանխա- « կարծեաց սինհոդոսին Էջմիածնի՝ տալ « զվախճանական վճիռ ամենայն պարզ հո- « գեւոր գործոց վերաբերելոց առ վարդա- « պետութիւնս հաստալ, առ պաշտամու- « նը եկեղեցւոյ և առ այլս սոյնպիսիս» (104. 929 ըստ հա. օր. և 25 ըստ պա- « լատի): ¹³⁾

¹¹⁾ 927. На основании древнихъ законовъ Армяно-Грегорианской Церкви, Эчмиадзинскій Патріархъ, какъ Верховный Католикосъ народа Гайканскаго, одинъ имѣетъ право варенія и освященія св. мѹра для всѣхъ церквей сего исповѣданія.

¹²⁾ 928. Патріархъ Эчмиадзинскій, какъ главный духовный пастырь Гайканскаго народа, посвящаетъ Епархіальныхъ Начальниковъ и всѣхъ прочихъ Епископовъ Армяно-Грегорианской Церкви, наблюдая при семъ, согласно древнимъ ея правиламъ, чтобы число Епископовъ, не имѣющихъ епархіи, не было увеличиваемо безъ явной въ томъ надобности.

¹³⁾ 929. Руководствуясь древними постановленіями Церкви Армяно-Грегорианской, и внявъ предварительно мѣнію Эч-

Ընթերցողը պարզ տեսնում է, որ ալիքը իրաւունքներն ևս ոչ Արծրունին հաշտեալ կարող էր շնորհել սինոդին ժամանակաւոր նախագահին, արդէս նա շնորհեց նրան կաթողիկոսական մնացեալ նուիրական իշխանութիւնը: Մեզ մնում է ստել մի քանի խօսք, թե ինչու օրհնութեան 945 յօդուածի մէջ, խօսելով սինոդի նախնականի նախագահական իրաւանց մասին, իշխում է որ ալիք ժամանակաւոր նախագահը չէ կարող վաղելի պատրիարքական իրաւունքները բուն կրօնական խնդիրներում: Սա բացատրւում է նրանով, որ սինոդին (կէտ, 10 11 և 12 յօդ. 938 և 940) թույլտւութիւն է տուած կարծիք յայտնելու և բուն կրօնական հարցերում, որոնց վերջնական վճիռը պատկանում է կաթողիկոսին: Օրհնատուն, ըզգուշութիւնից, որ չիւնի թէ սինոդը և նորա նախագահը, կաթողիկոսի բացակայութեան ժամանակ, տարածեն իշխանութիւնը կաթողիկոսական իրաւանց վերալ, 945 յօդուածով արգելում է ալիք ուրշ հրամանով:

Ըստ մեր բացատրութիւնը ապացուցանում է, թէ առաջ բերած յօդուածների պարունակութեամբ և թէ նրանով, որ 945 յօդ. մտրած է «պալատէնիալի» երրորդ զլխում, որ խօսում է միայն «Սինոդի» մասին:

Պ. Արծրունին կարդալով 945 յօդ. անուշաղիր է թողել հէնց երկու կէտերի վերաբերութեամբ իշխել 1836 թ. պալատէնիալի հետեւել յօդուածները, որոնք վճուում են նրա յարուցած հարցերը:

« Ըստ իրաւանքիւր տեղի Անդամոց լու- « սաւորչական Հայոց սինհոդոսին, ասում է « 937 յօդուածը, Պատրիարքն ՚ի ձեռն « զլխաւոր կառավարչին վրաստանի կող- « կոտեան և յայնկոյս կողիասու եղեալ նա- « հանդաց, և ՚ի ձեռն նախարարութեան « ներքին գործոց առաջի առնէ ԹԱԳԱ- « ԽՈՐ կալոսերն զերկուս կանգլիտատս»: ¹⁴⁾

միադինսկոյ Синода сего исповѣданія, Патріархъ рѣшить окончательно всѣ чисто духовныя дѣла, касающіяся догматовъ вѣры, отправленія богослуженія, и тому подобныя.

¹⁴⁾ 937. На мѣста Членовъ Эчмиадзинскаго Армяно-Грегорианскаго Синода Патріархъ-Католикосъ представляетъ, чрезъ Намѣстника Кавказскаго, Государю Императору, двухъ на каждое, кан-

Արքիւրդ Հայրը վճուում է 1003-րդ յօդուածով, որի մէջ կարդում ենք.

« Հոգեւոր պարոն՝ որ ՚ի վանս Էջմի- « ածնի, կալ ընդ անմիջական տեսու- « թեամբ Լուսաւորչական Հայոց Պատ- « րիարք կաթողիկոսին» (113 յօդ. ըստ պալատէնի): ¹⁵⁾

Հետեւաբար սինոդի անդամոց բնարութիւնը ալ և ձեմարանի մէջ փոփոխութիւններ մտցնելը—այդ բոլոր իրաւունքներն էլ պատկանում են Հայրապետական իշխանութեան՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին,—ուրեմն ալ իշխանութեան սահմաններում մտնելը—նոյն է թէ շօշափել Հայ եկեղեցւոյ հին աւանդական իրաւունքները:

Գէորգ Եւսեփ-Էսեփ

11 յունիսի 91

Թիֆլիս

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ս. Էջմիածնի Ուսումնարանական—Վարչական Յանձնաժողովը «Արարատի» վերջին համարում հրատարակել է հետեւեալ ծանուցալիրը.

«1891 թուի մայիսի 3-ին կազմած Սինոդի օրապրութեան պատմէնը Ուսումնարանական-Վարչական Յանձնաժողովոյս առաքուցեալ ի զիտութիւն ի պարտուպատշաճ տնօրէնութիւն Յանձնաժողովս այսու յայտարարում է, թէ այսուհետեւ մինչեւ ամբողջական բնութեան Վահանայապետի ի փառապանծ Պահ Սրբոյն Գրիգորի (Լուսաւորչի) ա) այլ ևս նորոգ ծխական ուսումնարաններ չպէտք է բանալ, բ) հաստատուած հոգաբարձուները պէտք է շարունակեն իրենց պաշտօնը, գ) ցուցակի մէջ նշանակած ուսուցիչները և ուսուցչուհիներն անփոփոխ վաշելում են իրենց արտօնութիւնները, բացի նրանցից, որոնք մեզնի հետեւ արտօնութիւն են ստացել, դ) ուսուցիչների նոր ցուցակ չի տպագրուել, ե) այն անձանց անունները, որոնք վերջին տարին խնդրամատոց լինելով հոգեւոր Հայրապետին՝ արժանացել են նորին Վեհափառութեան շնորհին, բաց տակաւին

¹⁵⁾ 1003. Духовная Семинарія въ Эчмиадзинскомъ монастырѣ состоитъ въ непосредственномъ вѣдѣніи Армяно-Грегорианскаго Патріарха-Католикоса; прочія Семинаріи зависятъ отъ своихъ епархіальныхъ начальствъ,

չեն մուծուած ցուցակի մէջ՝ առանձին թղթով կը ծանուցանուին Վիճակաւոր առաջնորդներին 4) պետական և ազգային դպրոցներէն նորաւարտները, եւէ ունեն արհեստագործական և ցանկան հաշոյ ծխական ուսումնարաններում ուսուցչութեան պաշտօն վարել, պէտք է զիմեն տեղական Վիճակաւոր Առաջնորդներին, որոնք, եթէ հաւանութիւն տան՝ իրենց կողմից պէտք է նրանց վաւերական արտօնագրերը Յանձնաժողովոյ առաքեն, որպէս զի հոգելոցս Հայաստանի կանոնաց և հրահանգաց համեմատ ստուգուին և պաշտօնի մէջ նրանց նշանակուելու մասին Կովկասեան ուսումնարանների հոգաբարձուին կանխաւ տեղեկութիւն տրուի։»

* *

Ա. Գ. Ա. Մ. Ե. Ա. Ն.

Ոչ ևս է Աղամեան, թատերական աշխարհի այս լուսաւոր աստղն. բժշկական ամեն սիրալոյս հոգաւորութիւնը մի քանի ամիս միայն կրցան երկարել տալ տարաբաղդ արուեստագետի կեանքը։ Որպէս չափանի է, Աղամեանը կը տառապէր թոքի և մանաւանդ կոկորդի հիւճախտով. փետրուար ամսոյ վերջերն իւր հիւճախտովիւն աչն աստիճանի էր հասած որ մի քանի օրուան կեանք հազիւ կուտային նմաւ աչլ միջոցին հանդիպելով ուսանաց դեսպանատան պատուակալ բժիշկ Պ. Պլէսկովի՝ նորա եւսնդուն դարմաններուն շնորհիւ ազատուեցաւ իւր կոկորդի անտանելի տառապանքներէն։ Մինչև աչլ ժամանակ կոկորդի ցաւն հետզհետէ աչն աստիճան տատկացած էր որ ջուր անգամ չէր կրնար կուլ տալ. սակայն Պլէսկովի առաջին գործողութիւնէն յետոյ, ցաւերն սկսան մեղմանալ։ Բժշկական անհրաժեշտ խնամոց համար Աղամեանը տեղափոխուեցաւ ուսանաց հիւճախտոցն, ուր Պ. Պլէսկով ամեն առաւօտ կը գննէր կոկորդի մէջն և հարկաւոր գործողութիւնը կը կատարէր։ Մի ամսուան ընթացքի մէջ կոկորդի հիւճախտի վերքերն սկսան բոլորովին անհետանալ և աչնուհետեւ կատարելապէս դադրեցաւ կոկորդի ցաւը։ Միայն ձայնը տկար էր և մարմնոցն վրայ կը զգար ընդհանուր թուլութիւն։ Զանձրացած կոկորդի ամեն օրեայ թեթեւ գործողութիւններէն, չափոնց բժշկին թէ աչլ ևս կատարելապէս ապաքինած կ'զգայ իւր կոկորդն և խնդրեց որ դադրեցնէ գործողութիւնը, թէև բժիշկը կ'ուզէր տակաւին շարունակել ըսելով որ հարկ է բժշկութիւն կատարել կոկորդի մէջ մինչև որ բոլորովին անհետանալին գնտախտի յետին նշանները։

Որչափ և կոկորդի կողմանէ Աղամեան ազատուած էր իւր ստակալի ցաւերէն, սակայն միւս կողմանէ թոքախտը կը չառաջանար, իր հետ բերելով նաեւ ընդհանուր և մանր թուլութիւն մը ամբողջ մարմնոցն վրայ. բայց շնորհիւ իւր մարմնի ստիւնութեան ընդ երկար կարողացաւ զիմադրել ահալի հիւճախտութեանը։

Բեղերսպուրի, Մոսկուայի, Օտեսայի և Թիֆլիզի հաչ և ուսու լրացիրներն համակրալի յօդուածներով հանրային ուշադրութիւնը կը հրաւիրէին մեծ դերասանի վիճակի նկատմամբ և ամեն տեղէ շապեցին զրամական նպաստ հասցնել, որով Աղամեանը իւր կենաց վերջին ամիսներու մէջ զուրկ չմնաց բժշկական և նիւթական որ և է խնամքէ։ Ռուսիոյ դեսպանատան ղաշտօնեայք և նոյն ինքն Ռուսիոյ դեսպանուհին երեք անգամ աչցելութեան երթալով Աղամեանին, յուսատու սիրտ կուտային անոր։

Զատիկ շաբթուն թէև շատ տկար կը զգար ինքզինքն, աչու ամենաչնիւ օգափոխութեան համար կ'ուզէր Պ. Օլիքտէէ երթալ և գնաց։ Տոքթոր Պլէսկով չաճախ աչցելութեան կ'երթար Աղամեանի, իսկ վերջին շաբթուս ամեն օր. երբ կը տեսնէր բժիշկին զալը, հէզ հիւանդը սոսկալի յուսահատութեան կը մատնուէր, սակայն բժշկի համոզիչ քաղցր խօսքերն և յուսատու խոստումները կարճեւ նոր կեանք կը պարգեւէին նմաւ։ Զաբաթէ մը ի վեր բոլորովին անհետացած էր նորա գիւրադրդիւ և յուսահատական բնաւորութիւնը, կատալապս խաղաղ էր ու հանգիստ, կ'աղբտէր բժշկին չաչտնելու թէ իր տի մեռնի ինք թէ ոչ գետ ակտի կարենաց ապրիլ. աչս միջոցին նորա աչն երբեմնակի հրացայտ խոշոր հաչեացքը՝ անսահման անձկութեամբ չաւած՝ կ'ապաւր բժշկի դատողութիւն. բժիշկը կը ցրէր նորա մահաբոցը մտածումները. իւր բժիշկին զատ զրեթէ շատ քիչ մարդ կուզէր տեսնել. չաճախ կը կրկնէր անուններն իւր Ռուսաստանի բարեկամաց, որոնք ամենաչն կերպիւ օգնած էին իրեն։ Իշխան Եմատունի, Ստեփան Մամիկոնեան և Ալեքսանդր Ստեփանեան, ահա աչն երեք բարեկամներն, որոց անունը կը կրկնէր ամեն օր և կը խնդրէր իւր բարեւը հաղորդել, նկարագրել իւր վիճակը։

Յրեկ առաւօտ, ըստ սովորութեան, իւր սենեակը կը հրաւիրէ ութ սուն ամեայ Լոկերպոցեան Գերապայճառն, որ իւր ազգական է և որուն հետ միեւնոց չարի տակ կը բնակին. միասին աղօթք կ'ընէ. իւր միակ աղօթքն էր «Հայր մեր»։ Ապա Գերապայճառը կը շարունակէ Աւետարանէն կարդալ։ Աղամեան կ'ըսէ. «Զատ մի կարգար, գերապայճառ, կը յոգնիս,

մեզք ես, գնա հանգստացիր»։ անմիջապէս յետոյ կը բռնէ իւր հօրեղբոր օրդի Պ. Անդուանի ձեռքը կը սեղմէ, կը նաչի անոր, շրթունքները կը չարժին. բան մը կ'ըսէ՝ տակաչն իւր բառերը անյսելի լինելով ոչինչ կը հասկցուի. ապա թեթեւ յոգւոց մը կը հանէ և աչլ յուր հետ գուրս կ'ընէ՝ նորա չաւտենական շունչը։

(ԱՐԵՒԵԼՔ)

* *

Անցեալ կիրակի, ամսոյ 9-ին, ուսու տարալից յետոյ, Վանքի-Մայր եկեղեցում կատարիւ հոգեհանգիստ հանգուցեալ Աղամեանի լիշատակին։ Եկեղեցին և գաւիթը լիքն էր հանգուցեալի տաղանդը յարգողներով մեծ բազմութեամբ։ Ներկայ էր Թիֆլիզի հաչ հատարակութեան ամենաընտիր մասը, զրականութեան և մամուլի, բոլոր հաչ ընկերութիւնների և Հիմնարկութիւնների ներկայացուցիչները։ Հոգեհանգստից յետոյ դերասան Վրոյրը կարգաց մի գտմբոնական։ Հանդիսականների մէջ երեւում էին և օտարականներ, Աղամեանի տաղանդը յարգողները։

Աչլ օրը ամենքը միտքերուն միեւնոցն էին կրկնում թէ շատ անձինք և հիմնարկութիւններ պարտք կը համարէին Աղամեանի զաւաղը զարգարել սրտկներով թէ Թիֆլիզից և թէ Ռուսաստանի ուրիշ քաղաքները, բայց Վ. Պոլսի հաչերի շընորհով մեր աչլ իղձը մնաց անկատար։ Տաճկաց մայրաքաղաքում աղբող տեղի քան 200,000 հաչերի մէջ միակ զգալուն մարդը երեւաց «Արձագանքի» թղթակից Վ. Վաղինակը, որ մեղ հաղորդեց հեռագրով Աղամեանի մահուան և թաղման լուրերը, և մինչև «Արձագանքի» նախընթաց համարի լոյս տեսնելը դեռ շատերը չէին հաւատում Աղամեանի մահուանը։ Եթէ Աղամեանի կենդանութեան ժամանակ պոյսեցիները անտարբեր մնացին զէպի նրա չարչարանքը, զոնէ մահից յետոյ մի փոքր պարտաճանաչ լինէին։ Մթթէ չէր կարելի կաղմել մի մասնաժողով, հեռագրել բոլոր քաղաքներին, թաղումը յետաձգել մի քանի օր և ժամանակ տալ Աղամեանի տաղանդը պաշտողներին և յարգողներին իրանց վերջին յարգանքը մատուցանելու անմահ տրուեալ տաղէտի պազաղին։

* *

«Արարատ» ամսագրի չունիսի համարում կարգում ենք:

— «Ըստ հրահանգութեան Բարձ. Աարգագրութեան, Սրբազան Սինոդը ընդ ձեռն Գլխ. Աառաքարութեան Կովկասու ուղարկեց Ծանուցողական Հրովարտական Բուսաստանի և արտասահմանեան բոլոր թեմական առաջնորդներին, նույնպէս և Ս. Պոլսոյ և Ս. Սրբազան Պատրիարքներին և Տաճկահայոց բոլոր առաջնորդներին, ներկայ գտնուելու Ս. Էջմիածնոյ մ' նոր Հայրապետի ընտրութեանը՝ պատգամաւորութեամբ Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ ընտրողական կարգի համաձայն: Ընտրութեան օրը որոշուած է մայիս 3-ին—առաջիկայ 1892 թ.»

— «Ըստ հրամանի Վեհափառ Հայրապետի, Սրբազան Սինոդը պատուիրեց Ռուսաստանի Հայոց բոլոր առաջնորդներին կառավարել Տիապական դպրոցները ամենայն լրջութեամբ 1884 թ. կանոնների և 1886 թ. և 1889 թ. Բարձ. բացատրութեանց, և ի Տէր հանգուցեալ Վեհ. Հայրապետի հաստատուած կանոնների համեմատ: Հոգաբարձուների հաստատութիւնը, նոր դպրոցներ բանալը, և առհասարակ բոլոր խնդիրները լուծումն, որոնք կախուած են ամենայն Հայոց Հայրապետի տնօրէնութիւնից՝ թողնել մինչ ցամբառնալ նորընտիր Հայրապետի՝ յառաքելական Աթոռ Սրբոյն Գրիգորի. որի մասին և տալ տեղեւորութիւն համայն ազգայնոց:»

* *

Առաջիկայ ձմեռուայ սեզոնին Թիֆլիզում Հայոց մշտական խումբ պահելու համար բացուած հանգանակութիւնը մինչեւ այժմ հասել է 1800 ուսուցիչ: Ինչպէս արդէն հաղորդել էին, անհրաժեշտ է այդ նպատակի համար ունենալ 2,500 ուսուցիչ, որ և, անկասկած, կը հաւաքուի: Դստւած ենք որ Հայոց Գրամատիքական Ակումբը մտադիր է այս օրերս կրկին ժողով հրաւիրել թատրոնի վիճակով հետաքրքրուողներին:

* *

Ստացանք հրատարակիչներից «Սպանուած հայրը» անունով մի գրքոյկի, հեղինակութիւն Լէօի Գրքոյկի բովանդակութիւնը վերցրած է պարսիկների տիրապետութեան ժամանակի՝ Ղարաբաղի կեանքից: Պատմվում է, թէ ինչպէս բռնակալ Իբրահիմ լուսնի ժամանակ, երեսան է գալիս Թուրքի Սրբոյն անունով մի հայ աւագակապետ և աւագակալին խումբ կազմելով, սկսում է թուրքերին կոտորել ձորերում:

ըլ ազատի երկիրը և բնակիչներին Իբրահիմ բռնապետութիւնից: Պարսիկ լուսնը Արգունանին մի կերպ պատժած լինելու համար, բռնում է վերջինի հօրը և սպանում:

Գրքոյկի բովանդակութիւնը, իբրեւ պատ-

մութեան մի փոքրիկ կտոր, ինքն ըստ ինքեան հետաքրքրական է: Մեր վերջին պատմութիւնը պէտք է ասած լինէր է այդ տեսակ էպիգոգներով, և շատ լաւ են անում մարդիկ, որ

նոր գրքոյկների նիւթ են վերցնում այդ էպիգոգները: Սակայն բաւական չէ միայն հում նիւթը վերցնել, այլ և հարկաւոր է մշակել նրան այնպէս, որ հետաքրքրութեամբ կարդացվի «Սպանուած հայրը»՝ չենք ասում դե-

ղարուեստի կողմից, վերջինի հօտն էլ չը կայ, նոյն իսկ իբրեւ հասարակ գրոյց գրված է մի տեսակ տաղտկալի պառաւական ոճով: Հեղիականի լեզուն ոչ գրականական է, ոչ ժողովր-

գրքոյկի մէջ գործող անձանց խօսեցնէր իրանց բարբառով: այդ հասկանալի կը լինէր և շատ բնական: Բայց ինչպէս նրա հերոսները նոյնպէս և ինքը խօսում է ու նկարագրում մի և

գրել, այլ բաւական է պարզ, սահուն գրականական ոճ գործածել: Բաժնի ին գրում էր զուտ գրականական լեզուով, և հասարակ ժողովուրդը այժմ նրա գրութեանը մեծ սիրով կարդում է ու հասկանում, և ոչ մի հեղինակ նրա չափ այսօր չպտնի չէ ամբոյնին: Գրականական լեզուն այժմ հանրամատչելի է դարձել ամենաքիչ, կարիք չը կայ մի նոր արուեստական լեզու ստեղծելու, որպիսին ճգնում են ստեղծել «Սպանուած հայրը» գրքոյկի պէս գրութեաների հեղինակները, որոնց ոճը ոչ հաշի լուսնի է, ոչ թուրքի իւզապիլ, ինչպէս ասում է ժողովուրդը: Վերջապէս, այդ ինչ նոր մոգա է, ամեն բանում ժողովուրդի ոտերը լիցել և նրա ճաշակին հետեւել: Ճշմարիտ հեղինակի պարտն է, գրելով ժողովրդի համար, մի և նոյն ժամանակ աշխատէ և նրա ճաշակն էլ կրթել, և ոչ թէ կուրօրէն վազել նրա ետեւից, շողոքորթելով նրան ամեն բանում:

Այս նկատուածիւնները վերաբերվում են ոչ միայն վերոյիշեալ գրքոյկին, որի մասին արժէք միայն երկու խօսք գրել, այլ և այն բոլոր հեղինակներին և հեղինակի ձգտումներ ունեցողներին, որոնք ոչ գրականական լեզուով են գրում, ոչ էլ ժողովրդականով, այլ վերջիվաճ պառաւական ոճով:

«Սպանուած հայրը» գրքոյկի տիպը և թուղթը մաքուր են, զինը շատ էժան—5 կոպէկ—որ, ի հարկէ, պատիւ է բերում բարեգործ հրատարակիչներին:

* *

Այս օրերս Թիֆլիս կաւ Պ. Մակար Եկմալեան, երաժշտութեան տեսութեան մասնագէտ, որ երկու տարի առաջ՝ առաջին կարգի վկայականով աւարտել է իւր երաժշտական ուսումը Պետերբուրգի կոնսերվատօրեայում: Պարոնը բացի ուրիշ երկասիրութիւններից, որոնք արժանացել են Բուրլինշտէյնի, Չայկովսկու, Բալակիրեւի նման ականաւոր երաժիշտների զովաստնութեան՝ կազմել է և մեր պատարագի արարողութիւնը եռաձայն և քառաձայն ներդաշնակութեամբ, որ անհամեմատ բարձր է մինչև այժմ եղած այդպիսի փորձերից թէ՛ այստեղ և թէ՛ արտասահմանում: Երիտասարդ երաժիշտը հմուտ է և Հայոց եկեղեցական երգեցողութեան և ձայնագրութեան, և նորա աշխատակցութեամբ են յօրինուել և տպուել Ս. Էջմիածնում ձայնագրեալ շարականը, պատարագի արարողութիւնն և այլն:

Լսում ենք, որ ներսիսեան ուսումնա-

դական, այլ մի տեսակ խառնուրդ, մի արուեստական հիւսուածք: Երևում է հեղինակը կամեցել է ժողովրդին մատչելի լեզուով գրել, ուստի ամբոյնին չպտնի լինելու համար, իւր գրքոյկը աղաւալել է: Եթէ հեղինակը իւր

նոյն կրկնողութիւններով լի, ձանձրալի, պառաւական լեզուով, ահա ինչն է անհամութիւն:

Ժողովրդին մատչելի լինելու համար, անպատճառ հարկաւոր չէ չենէյնիմ նէյնիմներով:

րանի հոգաբարձու թիւնը Պ. Եկմալեանին հրաւիրել է ձայնագրութեան ուսուցիչ:

Խմբագրութիւնն ստացաւ բժշկապետ Գրիգոր Տէր-Մկրտչեան Տէր-Գրիգորեանցից (թիֆլիզցի) իւր հրատարակած «Հանրամատչելի բժշկարանի» առաջին հատորի առաջին տետրակը, որ 106 մեծադիր երես է, և մանր տառերով տպուած: Այս տետրակի բովանդակութիւնն է «Միկրոսկոպի, նախապաշտպանողական միջոցներ, սրբնթաց վարակիչ կարմրախտներ—բուժել, կարմրուկ, կեղծ կարմրուկ, ծաղիկ, ծաղիկ պատուումստումը, ջրծաղիկ, կարմիր քամի, բժաւոր տիֆ: Ամեն մի հիւանդութիւն նկարագրելիս՝ հեղինակն առաջ է բերում հիւանդութեան ընթացքը պատշաճ շրջանից բուսած մինչև վերջնապէս և առաջարկում է առողջապահական և բժշկական անվտանգ և դիւրին միջոցներ իւրաքանչիւրի դէմ: Մանաւանդ հետաքրքրական և կրթիչ են ընթերցողի համար՝ միկրոսկոպի և նախապաշտպանողական միջոցներին նուիրուած երկու գլուխը (եր. 15—48): Հեղինակին չաջողել է իւր գիրքը համապատասխան անել նորա վերնագրին—ժողովրդացնելով բժշկական գիտութիւնը: Ցանկալի է, որ նա որչափ կարելի է շատ տարածուի ժողովրդի մէջ, որ վնասվում է իւր տղիտութեամբ: Առողջապահական և բժշկական հարցերում: Միւս կողմից ցանկալի է, որ հեղինակն չաջող տետրակներում աւելի հետևի լեզուի մաքրութեան: Ամբողջ գիրքը 12 հատոր, 720 մեծադիր երես բաժանորդագրութեամբ արժէ 3 ռ. իսկ այս առաջին տետրակը՝ 70 կ. արժէ:

Անցեալ կիրակի, ամսույ 9-ին, ո. սպառազին յետոյ տեղի ունեցաւ Թիֆլիզի վանքի-Մալր եկեղեցու նոր երեսփոխի ընտրութիւնը—Առաջնորդարանում:

Վերընտրուեցաւ նախորդ երէցփոխ պ. Խաչակ Բուդղանեանը ծխականների ձայների առաւելութեամբ:

Ստացանք հայր Գիւտ քահանայ Աղանեանից իւր նոր հրատարակած գրքովը «Վարնոյ Գաղթը» վերնադրով, որ արտատպուած է մեր շարաթաթերթի/ներկայ տարուայ համարներից և արժէ 10 կրպ:

«Արձագանքի» բաժանորդագրութիւնը շարունակվում է: Կէս տարուայ բաժանորդագրինն է՝ յուլիսի 1-ից մինչև տարուայ վերջը 6 ռուբլի ճանապարհածախսով:

ՆԱՄԱԿ Կ. ՊՕԼՍԻՑ

ՊԱՐՈՆԵԱՆ ԵՒ ԱԴԱՄԵԱՆ

Ոչ ևս են հայութեան պաշտելի դուք հանձարները, որոնցից մին փայլում էր իւր մտաւորական բարձր ստեղծագործութեամբ, իսկ միւսն մարդկային դէմքերի անդուգական խրատողութեամբ: Անցեալ երկուշաբթի արշալոյսին իւր ընթերցողաց սրտին ամենասիրելի Պարոնեան էր աւանդում իւր վերջին շունչը, իսկ այս երկուշաբթի առաւօտ՝ այսօր առաւօտեան ժամը 10-ին՝ իւր վերջին անդարձ շունչն աւանդեց Պետրոս Աղամեան ամենազաւեւ ու անբացատրելի տառապանքներից յետոյ: Ուր և ինչով կարող ենք սփոփել սչո երկու ծանր կորուստների համար. իզուր է մեր ցաւակցութիւնն, քանի որ մեր այդ կարեկցական ուժերն զգացումն այլ ևս չի կարողանալու հասնել այդ տառապեալ հոգիներին. մենք միայն մեր սրտի մէջ ենք զգում և ոչ ուր կարծես մի ծանր հարուած և ապա սոսկալի ունայնութիւն իմանում մեր հոգւոյ խորքում: Առհասարակ ամենայն մահ կոկիծալի դիտակցութիւն է զարթեցնում մարդիւ մէջ, սակայն աւելի ևս ծանր, աւելի ևս կոկիծալի դիտակցութիւն է զարթեցնում այնպիսի մարդոց մահն, որոնք իրենց մտային արժանիքով կենդանի կերպիւ դրոշմուած են սրտից վրայ. սրպիսի հոգի-դիտակցական դառնութեամբ ես պատկերացնում աչքիդ առաջ Աշխի՝ Ք-ճէրի հեղահամբոյր հեղինակի կամ թէ այն հրաջեայ համլէթին, Արքայ Լիւրին, Քորբադուլին, որոնք երբեմն քո աչքերից առատ արտասուք էին հոսեցնում, իսկ այսուհետեւ էլ երբեք չը պիտի տեսնես լաւիտեան... այդ վայրկեանին մոռանում ես թէ դու ևս մի օր այդ վիճակին պիտի ենթարկուիս, այլ միայն նորա կորուստըն է քո էութեան մէջ յառաջ բերում մի անմխիթար, մի յուսահատական դատարկութիւն...

Մանաւանդ Պարոնեանի մահն նողկա-

լի անարդանք է զարթեցնում Կ. Պոլսոյ հոյ ընդհանրութեան նկատմամբ. մի ա-միս առաջ «Արձագանք»-ում հրատարակած մի նկարագիրն այս մասին թէ և շատ անհաճոյ տպաւորութիւն էր յառաջ բերել այստեղ ոմանց վրայ, սակայն այսօր ևս Պարոնեանի և Աղամեանի բաց շիրիմները վրայից մի վերջին անգամ ևս ծանր ամօթութեան և արդարացի պարսաւանաց վերջին խօսքը արժէ ուղղել Պոլսին: Ամօթ այդ լրագրութեան ու ժողովրդին, որ տնտեսական սառնարիւն անտարբերութեամբ վերաբերուեցան զնահատելի տաղանդների նկատմամբ: Մեռնելուց յետոյ միայն զրադէտներն ու երիտաւարութեան ահադին բազմութիւն զնացած էր ներկայ լինելու յուղարկաւորութեան, հինգ եպիսկոպոսներ ծանրապէս զգեստաւորեալ ու տիրադէմ դէպի գերեզման էին առաջնորդում տարաբազդ զրադէտին, մահուանից յետոյ մամուլն ու գիծերով ահադին նկարագիր է նուիրում նորա լիշտտակին: Ահա այսպիսի խաբեբայական երևոյթներով կարծում են իրենց բարեխիղճ պարտականութիւնը կատարած լինել և ասել. «Ինչ որ մեր պարտքն է կատարեցինք» և այսպէս էլ իրենց իրաւունք են համարում ասելու առանց մի կաթիլ ամօթի: Ամբողջ 200,000 հայերի միջից երեք-չորս հոգի հազիւ են օգնել, Մեղրուբեան, Պէրպէրեան, Մամուրեան, կեղրնական վարժարանի աշակերտներն և թերևս ուրիշ մի երկու հոգի, որոնք նիւթապէս սփոփեցին Պարոնեանին իւր դառն վիճակի մէջ:

Որչափ և չքաւոր սակայն և այնպէս Պարոնեան մեծ գիւղարութեամբ էր համաձայնում ընդունել իրեն եղած այդ նըպատները, «Ինչ իրաւամբ կրնամ ընդունել այդպիսի նպատ», միշտ կրկնում էր նա: Սակայն նոցա եղբայրական խորհուրդ և ու ճակատադրի դատակնիքը կամայ ա-կամայ հարկադրում էր նրան ընդունել, ինչ որ տալիս էին իւր բարեկամները: Պարոնեանը թողնում է մի կին և երկու զաւակներ մին տղայ և միւսն աղջիկ: Տրգային Պէրպէրեանը բոլորովին ձրիաբար ընդունում է իւր զիշերօթիկ դպրոցը, իսկ աղջիկն էլ Մէղրուբեանը, դարձեալ բոլորովին ձրի, ընդունել է իւր օրիորդական զիշերօթիկ դպրոցում: Ապրին դոքա, որ ճանաչելով զրադէտի արժանաւորութիւնը, իսկի այդ արժանաւորութեան անխնամ չեն ձգում նորա որը և անօգնական զաւակներին:

Հիմա Պատրիարքական փոխանորդ Քեդրիկ Ի. Խթիւնեանի նախագահութեամբ մի մասնախումբ է կազմուել զբաղ հաւաքելու ի նպատակ Պարոնեանի սպիտակ կնոջ և զաւակներին:

Պարոնեանից ճիշտ 8 օր վերջն էլ կորցնում ենք Աղամեանին: Աղամեանի կուրուստը մէկ մասամբ աւելի ցաւալի է, որովհետեւ նա իւր տաղանդի արժանիքը բաւական քանակութեամբ Եւրոպային բացի Ռուսաստանից. և ուստի յարգարաց կրկնակի համեմատ որչափ և Սարգիսի ու Պոսիի համահաւասար և երբեմն գերադասեց է գաղափար անհամեմատնալիւ իւր անձանութեամբն Եւրոպային՝ Աղամեանի գիտարթէ Եւրոպայի բնական պատմութեան մէջ զբաղէ իւր բուն արժանաւոր տեղը: Իւր վաղահաս մահն ևս աւելի ցաւալի է, որովհետեւ իւր մահուամբն իւր տաղանդն էլ է դադարում գոյութեանից. նորա հանձարը կայանում էր նորա կիրքերի, նորա շարժումների, նորա լեզուի և նորա հրապարակման մէջ. և այսպէս իւր մարմնի գոյութեան հետ դադարում է նորա հանձարի գոյութեանը. այսուհետեւ նրա խաղերի նկարագրութիւնը միայն պիտի վիայէ նորա տաղանդի բարձրութեան չափը:

Յաւաքելիս նամակաւ աւելի ընդարձակ տեղեկութիւն կուտամ նորա վերջին օրերի, յուղարկութեան և բնական գործունէութեան մասին: Այսօր հեռագիրներ զրկուեցան Պետերբուրգ, Մոսկուա, Օդեսա, և Թիֆլիզ «Արձագանք»-ի խմբագրութեան, միանգամայն այն զիտաւորութեամբ թէ իւր տաղանդի լարդոյները հաւանորէն մի վերջին լարդանք ևս մատուցանեն նորա լիշատակին:

Յուղարկութիւնը պիտի կատարուի չորեքշաբթի յունիսի 5-ին. թաղելու մասին Պոլիսը շատ սիրալոթար պատրաստակցութիւն ունի առհասարակ, ուստի կատարելագոյն հաւանական է շատ փառաստուր պիտի լինի յուղարկութիւնը: Բիւլիւք-դէրէից վաղն առաւօտ պիտի փոխադրուի Պետրա Հայ կաթողիկոսի մարդ եկեղեցին, ուր չորեքշաբթի առաւօտ ժամ 10-ին պատարագ պիտի մատուցուի. ժամ 10-ին հոգեհանգստեան պաշտօն պիտի կատարուի կաթողիկոսի օգնականի նախագահութեամբ: Տեսակցեցաւ Հայ կաթողիկոսի կաթողիկոս Աղարեանի հետ, որ պատրաստակցութիւն լայտնեց մեծահանգէս

յուղարկութիւն կատարել. եկեղեցական ամեն ծախս իւր վրայ առաւ և խոստացաւ Մկրտիչ Պէշկիթաշեանի գերեզմանի կառուութիւն տեղ տալ Աղամեանի գերեզմանի համար:

ՎԱՂԱՆԱԿ

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Ջ. ԲԱՆՈՒՂԵԱՆԻ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հրատարակեց Տ. Նիսէ Բարդուղիմէ

Մոսկուա, 1891. եր. 129:

Հարուստութիւն և վերջ *)

Մենք տաղանդ, որ Ջ. Բալուղեանի զբաղում պատահում են երբեմն գեղեցիկ մտքեր: Այդպիսի մտքերը աւելի լաւ են արտաբերուած «Թուշնակի մահը» (եր. 111), «Պատար պոէտին» (108) և «Մենք կուտմ ենք» (158) ստանաւորների մէջ: Իբրեւ նմուշ մէջ ենք բերում տաղանդի ու տանաւորը բառացի.

«Մեռաւ փոքրիկ Լեւոնիկ...»

Անհաւատար մի իշխան...

Եւ ընկաւ նա ծառի տակ

Մանուշակի Լեւոնիկ...»

Երբ որ անդուծ ու գիշատիչ

Յարձակուցաւ թշնամին, (1)

Նա վաճառեց իրա բրնձից

2ր հեռանալ բրնձին: (2)

Եւ չը ձրդեց փոքրիկ Լեւոնիկ

Իր թանկագին գերդաստանն...

Մեռաւ ուղիւ, հրապարակ Գառնիկ,

Դէմ կանգնելով բրնձութեան: (3)

Նա կրուեց հաշիւ—կրուեց անվախ,

Պաշտպանելով չափերն. . .

Յաղթեց.. մեռաւ, սակայն ուրախ, (4)

Որ կեղտ չ'ընկաւ իր պատեր:

Նա իւր մահուամբ պատերազմ կարգաց

Հրդորների հանդէպ. . .

«Պիտի մեռնենք—և անկասկած

«Յարգել կրտսեր Լեւոնիկ»..»

Համակրելի միտք. թշնամի թշնամու դէմ մինչև մահ պաշտպանում է իւր բունը

*) Տես «Արձագանք» № 12 և 13:

**) Նոտարարուած բառերը լեզու կամ տաղաչափութեան կողմից պակասաւոր են:

և իւր ձագերը. յաղթում է, մեռնում, սակայն չէ ընկճում բարոյագէտ, իւր պատիւը չէ արատաւորում. նորա մահը բողբ է հղօրների դէմ, «թաղերը չեն վախենում մահից, կմեռնեն» երբ հարկ է իրանց բոյնն ու գերդաստանը պաշտպանել. նոքա պատիւ ունին, որի համար պատրաստ են արիւն թափել:

Այս իմաստը կարող է պատիւ բերել հեղինակի ձգտումներին և բարոյականութեան. այս իմաստն, աւելաց վարանելու, նշանաւոր բանաստեղծն անգամ նիւթ կանէր մի գեղեցիկ բանաստեղծութեան. բայց բոլոր տարբերութիւնը իսկական բանաստեղծի և Ջ. Բալուղեանի մէջ այն է, որ երբ բանաստեղծը գրէր այս նիւթի վերայ ընթերցողն այլ ևս երբէք իւր կեանքում չէր մոռանալ տկար և արիւն սիրտ թուշնակի պատկերը և նորա անձնագործութիւնը, կհամակրէր, կսիրէր այդ տկար թուշնակին. երբէք չէր մոռանալ և նորա պատան թշնամուն, որին կուտուր ատելով ատել. բանաստեղծը կընկարագրէր անհասարակ կուրի կենդանի պատկերը,— անխիղճ, անսիրտ թշնամուն, որ լարձակում է բոյնի վերայ, թուշնակը անհանգիստ սկսում է թուշնակը բոյնի շուրջը. թշնամին մոտենում է բոյնին, որ ձագերին խլէ. թուշնակը, տկար արարածը, որ գիտէ, թէ մի բողբ չէ կարող գիմանալ նորան՝ կայծակի պէս նորան դէմ է թուշնակ, իւր կոտորով ծեծում է թշնամուն, որ նորա հարուածներն էլ չէ զգում, թափթափում են թուշնակի փետուրները, բացում է խեղճի մարմինը. յուսահատաբար ձայն է արձակում նա և թուշնակում, թուշնակում ձագերի շուրջը, որոնք նոյն պէս ծուռ են անհանգիստ. թշնամին կծում է թուշնակին, կարմիր արիւնը ներկում է նորա մերկացած մարմինը, բայց նա թուշնակում է ձագերի շուրջը, ծուռ է և կտցահարում դաժան թշնամուն, որ շարունակ մոտենում է բոյնին, արհամարհելով կոտորի հարուածները. թուշնակը բոլոր ոլժով լարձակում է թուշնակ և ընկնում գետին շնչապառ—և վերջացաւ. բանաստեղծը բարոյական (morale) չէր հանի սորանից. ընթերցողն ինքն էլ պատեալ է լաւ, քան բանաստեղծը կարող էր արտաբերել, նա կցանկար օգնել անպաշտպան բայց արդար և արի թուշնակին, կը ողևորուէր, կարելի է մի քանի կաթիլ արտասուք էլ կթափէր. լամենայն դէպս

նա իւր մտքում կանխահայտնաբերելով թուշնակի յիշատակը. մինչդեռ Ջ. Բալուզեանի ոտանավորը կարգացողը կտատամսի տղեղ ու սխալ տողերից, բարեմիտ ընթերցողը, եթէ տղեղ ձեն ուշադրութեան էլ չառնէ, այլ միայն բովանդակութիւնը՝ շատ շատ՝ կասէ «լաւ է. գեղեցիկ իմաստ ունի» և լուրջ կմտնանայ:

Ջ. Բալուզեանի ոտանավորում լոկ միտք կայ, բայց ոչ բանաստեղծութիւն. իսկ այդ միտքը նախ որ նորազիտ, հեղինակի հրաշարածը չէ, թերևս տասնեակ հազարներն էլ ունին, զգում են այդ միտքը, ուրեմն պէտք չկայ նոցա համար երկրորդել նոցա զիտցածը, և երկրորդ՝ որ միտքը, եթէ լոկ միտք է՝ պէտք է արտայայտել արձակ լեզուով: Բանաստեղծութիւնից պահանջուում է ոչ միայն միտք, այլ և տրւաւորութիւն, պատկեր, կենդանի նկարագիր, ողևորութիւն, գեղեցկութիւն, որոնք չկան վերոյիշեալ ոտանավորում. ուրեմն նրան չէ կարելի կոչել բանաստեղծութիւն:

Արտաքին ձևը մեծ կարևորութիւն ունի բանաստեղծութեան համար. եթէ միտքը բանաստեղծութեան հոգին է՝ ձևն էլ նորա մարմինն է: Արտաքին գեղեցկութիւնը, ինչ բանի նկատմամբ էլ լինի գրաւիչ է և կրկնապատիկ ազդուութիւն է տալիս բովանդակութեան: Տղեղ բանաստեղծութիւնը նման է չղկուած, խորտուբուրդ արձանի, իսկ տղեղ ոտանավորը՝ քարտաշի կոլիած անձուռնի պատկերին: Մեր ոտանավոր գրողներից, կամ, ինչպէս իրանք իրանց անուանում են՝ բանաստեղծներից մեծ մասը այս ճշմարտութիւնը չեն ուզում հասկանալ, կամ եթէ զգում են՝ չեն կարող գործադրել: Սխալներով լի անհամ ոտանավոր թխելը՝ դժուար բան չէ, կարելի է ուղղակի յանապատրաստից խօսիլ այդպիսի ոտանավորներով. իսկ ու կանոնավոր ոտանավոր գրելու աւելի հմտութիւն և աշխատանք է պահանջուում, իսկ լաւ բանաստեղծութիւն գրելը այն սակաւթիւ ընտրեալներին է յաջողում, որոց անունները և գրուածքները սովորում ենք ուսումնարաններում:

Եթէ կոշկակարը նախ սովորում է և յետոյ է սկսում կոշիկ կարել, եթէ քարտաշը պէտք է նախ վարժուի և ապա արհեստին ձեռք զարնէ, եթէ ամեն մի գործի համար հարկաւոր է նախ վարժուիլ, սովորիլ և ուսումնասիրել՝ մի՞թէ բանաստեղծ

տեղծ լինել ուզողը պարտաւոր չէ աւելի մեծ բարեխղճութեամբ, երկար ուսումնասիրութեամբ և աշխատութեամբ զարգանալ մտքով, ճաշակով, բնութեանալ լեզուին, արհեստին և սպա թէ հանդէս դուրս գալ հասարակութիւնը կրթելու և զարգացնելու իւր ընտիր երկերով: Մեր մէջ հակառակն է նկատուում. օգուտ քաղելով հասարակութեան նուազ զարգացումից և այդ պատճառով նուազ պահանջողութիւնից՝ դուրս են գալիս բազմաթիւ «բանաստեղծներ» և իրանց խալ գրչի փորձերը տպելով՝ տալիս են նորան, որ կարգաւ. բայց այդ գրուածքները, որոնք աւելի արժան են կշիռքով ծախուելու քան կարգացուելու՝ չեն նպաստում, այլ վնասում հասարակութեան, որովհետեւ ընդունակ չեն զարգացնելու, այլ ակներև կերպով փճացնում և թթացնում են հասարակութեան բնածին ճաշակը և զգուանք չարուցանում նորա մէջ դէպի դիրքն և ընթերցանութիւնը:

Պէտք է առաջ սովորել և յետոյ սովորեցնել:

Ստ. Ս.

Ֆ Է Լ Ի Է Տ Օ Ն

ՍԱՆՍՍՈՐԵԱՆ ՎԱՐԺԵՐԵՆ

Այնքան սակաւ են մեր ազգային հաստատութիւնների մասին լուրջ գովասանական ձայներն, որ այս անգամ ուրախութեամբ տեղ ենք տալիս «Աճազանքի» էջերում մի շատ համակրական յօդուածի՝ Վարնոյ Սանատրեան վարժարանի մասին: Սանատրեան վարժարանը, որ ահա ասանամեայ գործունէութեան շրջանն է բոլորում իւր արժանեաց չափ ծանօթ չէ մեր հասարակութեան ի շնորհս մեր նախնաձոտ և կարճամիտ հրապարակախօսների, որոնք առանց իւրեանց մասնակցութեան եղած բոլոր գործերը ճանաչել չեն կամենում և այդպիսով հասարակութեան մոլորեցնում են:

Այդպիսի աննպաստ վկայութիւններ Սանատրեան վարժարանի մասին հրատարակել են Կրեմլի մեր տեղաւան թերթերից մի քանիսը, որոնց տղայամիտ գրիչների գատողութեան ընդդէմ ուրախութեամբ հրատարակում ենք այժմ գերմա-

նական այնպիսի մի նշանաւոր թերթի, որպիսին է «Allgemeine Zeitung»-ը, թղթակցի կարծիքը, որպէսզի հայ հասարակութիւնը առիթ ունենայ որոշելու այն բարերարի մեծագործութեան արժէքը, որ առաջին կանոնաւոր դպրոցը հիմնեց իւր հայրենեաց սրտում: Ներկայ յօդուածը, ինչպէս կը տեսնէ ընթերցողը, մի և նոյն ժամանակ մի գեղեցիկ նկարագրութիւն է կարին քաղաքի և նորա շրջակայքի:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԻ ԴՊՐՈՅ ԴԵՐՄԱՆԿԱՆ

ՍԱՅՔՈՒՆՔՈՎ

Դիւան Էրման Նաւան

(Beilage Zur Allgemeinen Zeitung № 98)

Անցեալ տարի հոկտեմբերի 2-ին, երբ ես Դիւանէքից իրգրում տանող ճանապարհի վրայ՝ Բարաքեայի 2600 մէտր բարձրութիւնից մի հայեացք ձգեցի դէպի այն ընդարձակ արտերով ծածկուած և Եփրատի ջրերով ոռոգուող հովիտը, որ դէպի արևելք է ձգուում և լերի ու մոխրագոյն բարձրութիւնների մէջ անհետանում, սիրտս ուրախութիւնից բաբախում էր, որովհետեւ գիտէի՝ թէ այն լեռներով շրջափակուած բարձրաւանդակի մէջ տեղը մի մեծ բազմամարդ քաղաք կայ, ուր ես առաւել հիւրասէր ասպնջականութիւն գրտնելու յոյս ունէի, քան թէ այն քրդական և հայկական գիւղերում էի գտել, ուր հաւաքուել հիւսիս անցնելու հանդիպել էի:

Մի զով և անախորժ հողմ փչում էր բարձրութիւնների վերելից, երկնքի դժգոյն կապուտակ քօղը ծածկում էր մերկ և մեռեալ երկիրը: Յուրտը դեռ ևս շատ զգալի էր: Իմ քարաւանս, որին առաջնորդում էին Բիւրակնեան բարձրութեանց լանջերով, նախընթաց օրերու պէս սառած վտակների վրայով էր անցնում: Այժմ իջնում ենք ահա ուղիղ գառնիւլայրով դէպի իրգրումի բարձրաւանդակը շրջափակող բլուրները: Մենք ձիավարեցինք բարձրութեանց ստորով դէպի յառաջ և անցանք Եփրատի մեծամեծ խոչընդոտներով լի հեղեղատներից մէկով և պտտելով լեռնաշղթայի վերջին դէպի հովիտը ձգուող բլրի շուրջը, տեսանք յանկարծ մի ցածր հողապատնէշի լեռնից ծառերի կատարներ, շէնքեր, հին սլարիսպներ, աշտարակներ և մինարէթների ծալքեր, իրգրումի առաջին նշանները: Քաղաքից միւս կողմը տարա-

ճուած էր մի լայնանիստ լեռնաշղթայ, որի վրայ պսակաձև մութ ամրութիւններն էին երևում: Ճանապարհի աջակողմեան քարձրութիւններն էլ լաւ ամրացրած էին երևում: Յանկարծ երեւցաւ պահակների դռնդը, որոց դէնքերը փայլում էին արևի տակ, և որոնք իրենց հայեացքն ուղղեցին դէպի օտարական հեծեալների խումբը, որ դէպի քաղաք էր յառաջում: Թնդանքների սևաթուր կոկորդիսներն վերելից դէպի մեզ էին նայում:

Քաղաքի առաջին անգամ հեռուից արած տպաւորութիւնը անհամակրելի չէ: Բայց աւելի ծանր է այդ խաբուսիկ տպաւորութեան հետեանքը, երբ մարդ քաղաքն է մտնում և այն բազմաթիւ աւերակները տեսնում, որոնք այնքան շատ են մանաւանդ քաղաքի ծայրերում: Մենք դիմեցինք դէպի մի լայն և հաստամարմին պարիսպ, որի վրայ մի օրապահ զինուորապետ և յետ էր շրջադալում, մտանք մի մութը դարպասով ներս, և անցնելով մի դադարի հրապարակ, ընկանք մի զիւղական փողոց, որ քաղաքի ներքին բաժնի առաջին փողոցն էր: Ինչքան յառաջ էինք գնում, այնքան տների շարքերը խտանում էին և այնքան զգալի էր լինում կենդանութիւնը, խանութների շարքերն սկսում էին արդէն: Եւրոպական գործուածներ ահագին քանակութեամբ վաճառ են հանում: Տաճիկներ, հայեր, յոյներ, պարսիկներ, քուրդեր, զինուորներ, աստիկաններ, չադրայով ծածկուած կանայք տրագուրեամբ անցնում են մեր կողքից: Մեծ և մութ դարպասներից երևում են ահագին մթերանոցները լիքը ապրանքներով, որոնք լիջեցնում են թէ ինչ մեծ գեր է կատարում էրգրումը իբրև վաճառանոց: Նա՛ով էրգրումը ահագին ամրութիւններից չէ գուշակում նրա ռազմական նշանակութիւնը, թող ուշք դարձնի այն բազմաթիւ դօրախմբերի վրայ, որով լի է էրգրումը և կը հասկանայ այդ քաղաքի դրքի նշանակութիւնը երկրի պահպանութեան համար:

Երկար փնտռելուց լետոյ իմ թարգմանս գտաւ վերջապէս «Պօղոս»ի հիւրանոցը որ մի եռարկանի շէնք է մի հին մէջիթի մօտ եղած հրապարակում: Քրդական լեռներում երկարատեւ պահեցողութիւնից յետոյ այս տեղ իմ առաջին գործս եղաւ հիւրանոցի խոհանոցի հետ ծանօթանալս: Բայց լաւն այն է, որ ես լռեմ Պօղոսի

խոհանոցի մասին, որովհետեւ անկարող եմ գովական գոնէ մի խօսք ասել նրա մասին: Առհասարակ երևում էր, որ իմ կենցաղավարութիւնս այստեղ գուարճալի պիտի չլինէր: Պոտիկանական լրտեսներ շարունակ հետեւում էին ինձ, քաղաքը դեռ պաշարման վիճակի մէջ էր, որովհետեւ քանի մի ամիս հաղիւ էր անցել քրիստոնէից և մահմետականաց մէջ եղած արիւնահեղ կռիւներից յետոյ, որի ընթացքում 20 մարդ էր սպանուել և 300 վիրաւորուել: Գիշերով չէր կարելի փողոց դուրս գալ առանց կեանքը մեծ վտանգի ենթարկելու, իսկ ցերեկով փողոցները, տները, մարդիկ, դաշտը, քաղաքը, և այս ամենի վրայ տարածուող երկինքը մութն էր, ցուրտ և անախորժ: Նահանգապետին ամենեւին հաճելի չէր այդ անհանդիստ ժամանակը օտարական ուղևորների գալուտը: Իւրաքանչիւր նորեկ օտարականին նա եթէ թղթակից չէր համարում, որոնց կողմից անհաճելի մերկացումներ էր սպասում, առ սակաւն զինուորական լրտեսի տեղ էր դնում: Երկու գաղղիացի ճանապարհորդների, որոնք իւրեանց տէրութեան յանձնարարութեամբ Պարսկաստան էին գնում, վալին շարաթներով էրգրումում պահել էր: Որովհետեւ ես իմ ուղևորութեան վերջին մասի համար տէրութիւնից Պօլսում յանձնարարութիւններ չէի վերցրել, ուստի ինձ էլ նոյն ճակատադիւրն էր սպասում: Վալին ամենայն լրջութեան փորձ էլ արաւ ինձ իւր գերին հրատարակելու: Միայն զրանից բան դուրս չեկաւ և ես սրտանց ուրախ էի, երբ մութն ընկաւ, դարպասից դուրս արշաւեցի ինչպէս մի ազատ մարդ դէպի պոնտական Սլաւերն զինելով:

2րդ նայելով այնքան խաբուած յոյսերիս և անհաճոյ տրկածներիս, որ իմ երեքօրեայ կեցութեանս ժամանակ ունեցայ էրգրումում, այնուամենայնիւ թանկագին լիշատակներ են կապում ինձ այդ հեռու քաղաքի հետ: Յայտն գեռ պահած ունիմ երկու փոքրիկ և ըստ երևոյթիւն աննշան յուշիկներ տաճկա—հայկական մայրաքաղաքից: Մի փայտեայ լղկած և ներկած բաժակ և մի պողպատէ փոքրիկ մկրատ: Այս երկու իրերն էլ հայկական «Սանասարեան վարժարան»ի արհեստանոցից են. իմ հայրենակից դր. Սաատին եմ պարտական այդ վարժարան մրտնելս, որի գէշէջի՛ն հայրենիքս է և վարժարանս ինձ հիացրեց: Հայկական վարժա-

րանի վարիչների ձգտումներն այն պատճառաւ արժանի են ուշադրութեան և քաջալերութեան, որովհետեւ զերմանական քաղաքակրթութիւնից են ծագած: Այն յարգելի և ազնուամիտ մարդիկ, որոնք այս հաստատութեան գլուխ են անցած և այնտեղ ուսուցանում են, Գերմանիայումն են պատրաստուել իրենց նպատակի, այսինքն՝ իւրեանց ազգի կրթութեան և դատարարական նուիրութեան համար: Գերմանական կրթութեանն է պատկանում նոցա սիրտը: Իմ կեանքիս քաղցրագոյն ժամերիցն եմ համարում ես այն սակաւաթիւ ժամերն, որ վիճակուած էին ինձ այդ բարձր կրթութեան մարդոց շրջանում անցնելու և համոզուած եմ, որ գերմանական կրթութիւնը և գերմանական գիտութիւնը քիչ տեղերում օտար աշխարհների այնպիսի ջերմ բարեկամներ ունին, որպէս էրգրումի Սանասարեան վարժարանում:

Վարժարանը գտնուում է քաղաքի հիւսիս—արեւելեան անկիւնում՝ հայկական եկեղեցու մօտ: Դպրոցը բաղկացած է երկու հոյակապ շէնքերից և մի յաւելուածից, ուր գտնուում է մի զեղեցիկ կազմակերպուած արհեստանոց: Ընդարձակ և լաւ մշակուած պարտէզը շրջափակում է դպրոցը: Բոլոր դպրոցական շինութիւնը պատած է մի մեծ պարսպով և պաշտպանուած ամրափակ դարպասներով: Այս վանական ձեւով փակուած դրութիւնը վարժարանի՝ վերելք լիշուած արիւնհեղութեան դէպքերի ժամանակ շատ օգտակար եղաւ դպրոցին, որովհետեւ ամբոխի խառնուելու տեղն էր անմիջապէս դպրոցի մօտ, եկեղեցու առաջ:

Վարժարանը չէր բարձր դասարաններով համապատասխանում է գերմանական միջին վարժարաններին (Mittelchule) և կազմակերպած մասնաւորապէս Լայպցիգում եղած Բաբի դպրոցի ձեւով: Ուսուցման առարկաներն են. Հայերէն՝ գրաբար և աշխարհաբար, տաճկերէն, գերմաներէն, գաղիերէն, կրօն, եկեղեցական պատմութիւն, հայկական եկեղեցական պատմութիւն, ընդհանուր և հայկական պատմութիւն աշխարհագրութիւն, բնական գիտութիւններ, թուաբանութիւն, ալգեբրա և երկրաչափութիւն: Արուեստներից ուսուցանում են. գծագրութիւն, երաժշտութիւն, երգեցողութիւն, մարմնամարզութիւն, լուսդրոցութիւն և սահակօշիկով սահել: Իւրաքանչիւր աշակերտ պարտական է օրական մի ժամ գործնական պարապմունք ունե-

նալու. դպրոց մտնելուս պէտք է այդ դործնական պարապման համար դպրոցում սովորեցնուող երեք արհեստերից՝ հիւսնութիւն, դարբնութիւն և կազմարտութիւն, մէկ ու մէկն ընտրել: Գործնական պարապմունք երկրագործութեամբ պարտաւորեցուցիւ է իւրաքանչիւր աշակերտի համար: Դպրոցի և հայկական եկեղեցու միջև կան ընդարձակ բանջարանոցներ, որ ձմերային ժամանակ սառցով ծածկուում է, ուր զուարճանում են աշակերտաց զուարթ խմբերն ջմուշկներով սահելով:

(Չարունակելի)

ՄԵՐ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐԸ

ՈՒ Ա Ք Ի Լ

(Տես պատկեր երես 1):

Ո՞ւմ լստնի չէ այն սրտաճմլիկ զբրաման, ուր Կարգինայ Դր-Ֆրոնիի աղջկը մի չարաբատիկ արկածքի ժամանակ, մանուկ հասակում, ընկնում է հրէայ Եղիազարի ձեռքը, որ նա նրան հայրական խր-նամքով մեծացնում է, մինչև որ ծաղիկ հասակում, Եղիազարի հետ միասին մի լանցանքի համար խարոյիկի պատապարտուելով մեռնում է:

Մեր նկարիչը ամբողջ այդ դրաման կեղրոնացրել է Ռաքէլի տխրագէմ, վշտահար, գեղեցիկ գլխի մէջ: Չգիտենք միայն ինչո՞ւ նորան հրէական տիպարով է նկարել, քանի որ բանից երևում է, որ աղջկը քրիստոնեայ էր և այն՝ Կարգինայի գուտորը:

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԵԱՆ ԱՌԱՋԱՐԿ

(Տես պատկեր երես 212—213)

Կեանքի ամենօրեայ, սովորական երեւոյթները, որոնց հասարակ մահկանացուն երբեք ուշադրութեան ամգամ չէ առնում, դրաւում են շատ անգամ բանաստեղծի կամ արուեստագէտի գիտող աչքը, և նա մեզ այնպիսի կենդանի և գրաւիչ պատկեր է գծում, որ մենք ակամայ կանգ ենք առնում և հիանում ենք դոցա զիմաց:

Հատ սովորական մի երևոյթ: Դեղջուկ թէ բանւոր երկտասարկին մէկը բռնել է

մի թաղուն տեղ փափիկ աղախին, որի հետ զուգէ վաղուց ծանօթ էր, ու ամենայն լրջութեամբ ու եռանդով բացատրում է իւր սէրը և փոխադարձ սէր խնդրում: Լրջմիտ, համեստ ու առողջակամ տղայի գէմքից երևում է, որ իւր առաջարկի թեթեւ, անցաւոր սիրոյ առաջարկ չէ, որ նա, իրեն կին, ընկեր է ուղում սունել: Փափիկ, աշխույժ բայց ծանրաբարոյ աղջիկն էլ, թէև հակուած է, բայց մի փոքր մտածմանց մէջ է՝ դեռ վարանում է, անկարող է հարցը լսկոյն վճռել, ու աչքի տակով մի փոքր նայում է տղայի երեսին, որ տեսնէ թէ դորա առաջները հաստատ բաներ են թէ աճառի փամփուշտներ:

Եւ սրբան՝ ճիշտ արտայայտվում են երկուսի էլ ներսի գին խրեանց գէմքերի վերայ: Հէ՛... է մեղ զբաւողը, մենք այդտեղ նորրց համովում ենք, որ երեսը հոգւոյ հայելին է:

Յ. Լ.

Զ Ա Ն Ա Զ Ա Ն

ԼՈՆԴՈՆԻ ՄԻ ՔԱՆԻ ԼՐԱԳԻՐՆԵՐԸ

Պ. Արթիւր Բիրսըն, հիմնադիրն Բեքթի շաբաթական թերթին, փոքրիկ գրքի մը մէջ շահեկան տեղեկութիւններ կուտայ Լոնդոնի տասներկու պարբերական և օրական հրատարակութեանց վրայ:

Տեւիչ Քրօքսը, օրինակի համար, ունի իր տրամադրութեան ներքեւ ինն երկրորդական խմբագիրներ, տասն և վեց կանոնաւոր լրագրեր, ընդ որս նաեւ Խորհրդարանի մասը, երկու թատերական քննադատներ և ութ խմբագրական զրոյներ:

Սքոթ առաջին թիւէն 142,000 օրինակ կը ծախուէին, բայց արդ միջին շրջաբերութիւնը գրեթէ 200,000 է: Բացառիկ պարագայից մէջ աւելի բարձր թիւի կը հասնի, ինչպէս 1889-ին լորդ քաղաքապետի օրն, երբ հուլիսի 1-էն սոսկալի սպանութիւններէն մին տեղի ունեցաւ, այդ օրն 362,000 օրինակ ծախուեցաւ:

Տիկ. Բիրսիի գլխատման օրը Սքոթ մեքենաներէն 336,000 օրինակ տպուեցաւ և ուրիշ զանազան պարագայից մէջ 300 հազար թիւը անցած է:

Թեյլը-Պիլը հիմնադիրն էր լրագրաց մրցանակ տալու դրութեան, որ արդ աճած է այնքան մեծ համեմատութեամբ: Անգլիոյ մէջ առաջին թերթն էր որ շոգեկառային ապահովութիւնը ներմուծեց, որու գաղափարը նախ և Կառլոս չղացած էր: Չաբաթական միջին վաճառումը կը հասնի կէս միլիոնի:

Բեքթի հնագոյն երեկոցեան թերթին, Կառլոս մէկ ձիւղն է: «Կատարելապէս զարմացման մէջ եմ, կըսէ Պ. Բեքթի, այն դուժարին քանակութեան վրայ, որ կորսուեցաւ մինչև որ արտագրող թերթ մը եղաւ»: Կիրակի առաւօտները հաւաքուած գումարը լաւ պատմութիւն է Բեքթի ծագման: Նախ միայն մի քանի ոսկի էր 1386 ին 100 ոսկիի բարձրացաւ: Այդ տարին չվերջացած գումարը կրկնապատկւած էր և անկից ի վեր շարունակաբար աճած է, մինչև որ հիմա հազար ոսկիի կը հասնի:

Թեյլը-Պիլը հիմնուր եղաւ խորհրդարանի անդամ պ. Լապուշէր, որ Ռաբլի խմբագրատունը թողուց իրեն անձնական թերթ մը հիմնելու համար ընկերութեամբ Պ. Տօրէյս Վուլսի, որ վարած էր Էսթ 1868-էն մինչև 1875: Գուցէ միակ թերթին Լ. որ դրամադրուց չէ կարօտ եղած, Առաջին թիւն իսկ հասցիւթ արտադրեց: Այն ամեն լրագրական դատերէն, չորս գտնուած է նա, երկուքին մէջ միայն դատապարտուած է, մինչ, ընդհակառակը եթէ իրեն ի նպաստ դատերու մէջ, հակառակ կողմանց դատապարտուած ծախուց գումարը ստանալու ըլլար 17 հազար ոսկուց չափ գումար մը կը դոյացնէր:

Բեքթիի գործընկեր Քեքթի տասներկու տարւան մէջ միայն երկուստեան չաջողութիւն կըրցաւ դտնել, հիմա՝ աշխարհի ուրիշ ու է շաբաթական պատկերազարդ թերթէ աւելի վաճառում ունի:

Տի Էսթէն Էմ Մաքըլ՝ այն խել մը չաջող թերթերէն մին է, գորս հանգուցեալ Պ. Սկոթընէ Քօքս հիմնեց: Վերջին տասն և մէկ տարիները Պ. Լ. չբթթօթ ճիւղի ստացուածքն էր, որ սկիզբէն իսկ չաջողութեամբ վարած էր: Ուրբաթ օրուան թիւը գրեթէ 30,000 կը ծախուի:

Բեքթի առաջին թիւին պատրաստութիւնը գրաւեց տասներկու ամիս: Հիմնադիրն Պ. ձէնրի Ռիչարտ, բոլորովին նորեկ մը տպեց առաջին երկու թիւերէն 30,000 հատ: Մէկ վեցերորդ միայն ծախուեցաւ. բայց նոր արհեստագէտներու մասնակցութեամբ, թերթը բարձրացաւ և արդ 150,000-էն աւելի շրջաբերութիւն ունի:

Ուր Բեքթի Մեքեն Բրիտանիոյ մէջ շաբաթը 300,000-էն աւելի վաճառումը կ'ապացուցանէ:

Թէ՛ ինչպէս կըսէ Պ. Բիրսըն, դա օրուան ժողովրդական թերթերէն է: Բերսըն շահաւէտ թերթին վերայ համեստօրէն խօսուած է: Իր յառաջդիմութեան աստիճանի նկատմամբ՝ կըսէ թէ առաջին թիւէն մէկ քառորդ միլիոն տրպած է, աւելի իբր յայտարարութիւն քան բարձր վաճառում մը ստանալու ակնկալութեամբ: Այժմ մէկ մի թիւը 100000-է աւելի կը վաճառի:

Տէ Բերսըն Ուշաշու երկրագունդիս չորս կողմը թղթակից ունի: Նաեւ շրջուն թղթակից մունի, որ «Քրիստափորի մատիոր» ստորագրութեամբ կը գրէ: Ծերացած է սա. և կեանքին մեծ մասը ճամբորդելով կանցունէ: Կրտսեանայ կանոնաւոր թոշակ և ամեն ծախքերն ալ կը վճարուի: Հիմա «Քրիստափորի մատիոր» դէպի Բարեցուսոյ հրուանդանը կը ճամբորդէ և արդէն Աւստրալիա ու Քանաւան գացած է Բերսըն Ուշաշու ի շահուց համար:

Քանի՛ շահաւէտ է: Եւ ինչ 1883-ին լոյս տեսաւ Զօրաւոր յաջորդական պաշարներ ունի: Եւրաշխատակիցներուն մէջ ունի Փրանք Պարրէթ. Ռիչարտ Տաուրինկ. ձ. Պէրուիք հարուստ. ձօրձ Մէնսիլի Վէն. Փլորէնս Աւորալն. Փ. Ո. Ռօպինսըն. և ձիւրին Հօլթըրն:

Խմբագիր՝ ԱՐԳԱՐ ՅՈՎԱՆՆԻՍԵԱՆ

Տնօրէն՝ Ն. ՅԱՐՈՅ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Թիֆլիզի հայոց հրատարակչական ընկերութեան հրատարակութեամբ լոյս տեսան հետևեալ գրքայինները.

1. Եօհաննա Սպիրի «Վարդ — Բէպլին», գերմ. թարգ. Ի. Յ. գինն է 10 կոպէկ:

2. Կոմս Լ. Տոլստոյի «Աստուած գիտէ արդարն ու մեղաւորը, բայց դատաստանը շուտ չի անում», թարգմ. Մ. Ա. գինն է 7 կոպէկ:

3. Գ. Վարդէրի «Հաւատարիմ Սափիափին», հնդկական վէպ, գերմ. թարգմանեց Փ. Վարդանեան: Գինն է 10 կոպէկ:

Վաճառվում են կենդանական գրավաճառանոցում:

ПРОДОЛЖАЕТСЯ ПОДПИСКА НА 1891 ГОДЪ

НА БОЛЬШУЮ ПОЛИТИЧЕСКУЮ, ЭКОНОМИЧЕСКУЮ И ЛИТЕРАТУРНУЮ ГАЗЕТУ

„ПРАВДА“

„ГАЗЕТА,“ дѣлится на ТРИ большихъ виолѣ самостоятельныхъ ОТДѢЛА: политическо-экономическій, научный и литературный.

Подписчики газеты „ПРАВДА“ за 6 р. въ годъ получаютъ:

52 НОМЕРА ГАЗЕТЫ, ЕЖЕНЕДЕЛЬНО, каждый номеръ въ 2—4 и болѣе листовъ большаго формата въ 8—12 и болѣе страницъ и каждая страница изъ трехъ столбцовъ, такъ что въ одномъ номерѣ будетъ отъ 24 до 36 и болѣе столбцовъ сплошнаго текста убористой печати съ разнообразнѣйшими статьями. КРОМѢ ТОГО ВЗАМѢНЪ РАЗНЫХЪ ДЕНЕЖНЫХЪ ПРИЛОЖЕНІЙ

52 НОМЕРА отдѣльно отъ газеты, ЕЖЕНЕДЕЛЬНО, каждый въ ДВА и болѣе листовъ большаго формата въ 32 и болѣе столбцовъ убористой печати, содержащихъ цѣльный рядъ новыхъ законченныхъ романовъ выдающихся писателей, съ такимъ расчетомъ, чтобы въ трехъ—пяти номерахъ помѣщался только одинъ сплошной романъ безъ всякихъ раздробленій. Такимъ образомъ подписчики получаютъ:

Большую газету и цѣнную библиотеку избранныхъ романовъ.

Въ особомъ литературномъ отдѣлѣ уже напечатаны весьма цѣнные новыя литературныя произведенія, заставившія о себѣ говорить всю Европу:

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА (въ С.-ИВ. и во всея мѣста Имперіи на р. 6 р., полт. 4 р., на 1 мѣс. 1 р., за границу (въ славянскія земли и во всея сь доставк. и перес.) другія государства . . . 10 р., „ 6 р., „ „ 1 р.

NB. Выписывающіе 10 экземпляровъ получаютъ одинъ экземпляръ газеты безплатно.

Подп. прин. исключительно въ главномъ конторѣ газеты „ПРАВДА“, С.-Петербургъ, Цескій пр. 98.

Издатель-редакторъ газеты „Правда“ И. Н. Иодлигайловъ.

ԿԵՆԴՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՅՈՒՄ

ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ ԵՆ ՀԵՏԵԻՆԵԱԼ ՆՈՐ ԳՐԲԵՐԸ՝

	Բ.	Կ.
ՄԱԼԽԱՍԵԱՆՅ, Գրաբարի հոլովումը, խոնարհումը և նախդիրները.	—	25
ԱՂԱՅԵԱՆՅ, Բանաստեղծութիւններ.	1	50
ԲԱԼՈՒՂԵԱՆ, Բանաստեղծութիւններ.	—	50
ԼԵՌԵՆՅ, Բանաստեղծութիւններ.	—	60
ՄԵԼԻՔ-ԲԱՍՏԱՄԵԱՆՅ, Տանտիկին և խոհանոց.	1	50
ՀԱՀՈՒՆԵԱՆՅ, Բացատրութիւն Մատթէոսի Աւետարանի.	1	30
ՊԵՍՏԱԼՈՅԻ, Լինհարդ և Դերտրուզ.	—	25
ՐԱՖՖԻ, Մինը աչպէս, միւսը աչպէս.	1	—
ՎԱՐԴԱՆԵԱՆՅ, Ռէյնէկէ Աղուէսը գերմ. թարգմ.	—	60
ՄԱՆՏԵԳԱՇԱ, Счастье и трудъ.	—	75
ՄԱՐՏԵՆՍԵՆՅ, Христианское учение о нравственности. 2 т.	5	—
ՆԻՄԵՅԵՐՅ, Берегите легкія!	—	75
ՐԻՅՕ, Психологія вниманія.	—	50
ՐՕԲԵՐՏՈՆՅ, Исторія христіанскоі церкви. 2 т.	10	—

Լ Ո Յ Ս Տ Ե Ս Ա Ւ
ԵՒ ՎԱՃԱՌԻՈՒՄ Է
ԿԵՆԴՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՅՈՒՄ
ԿԱՐՆՈՅ ԳԱՂԹԸ

պատմական տեսութիւն

Գրող Կ. Բ. Ալեքսանդր

(Արտատպած «Արմազան» շարժանկերով)

Գինն է 10 ԿՈՊԵԿ:

«ԱՐԱՔՍ» ԴԱԿՆԱԿԱՆ ԵՒ ԴԵՂԱՐՈՒԵՍԱՎԱՆ
ՎԵՑԱՄԱՐՆԵՐ ՊԵՏԱԿԵՐԱՅԵՐԻ ՀԱՆԴԵՍ:

Հիշատակ կուրսի թափանցողներին
դէպքերի բերմամբ ուշացած անցեալ տար-
ուայ երկրորդ դիւրքը հարուստ բովանդա-
կութեամբ և 19 շքեղատիպ նկարներով:

Այս զրքում առաջին անգամ մասնակ-
ցում են. Գամառ-Քաթիկոս, Սիլվի, Գր.
և այլն անուանի զրադէտները:

Գեղարուեստական բաժնում մասնակ-
ցում են. Ալեքսանդր, Սեմիրադակի, Կ.
Մակարովի, Գ. Բաշինջադեան, Էմ. Մեղդը-
սեանց և տիկին Կուրիար: Նկարները պատ-
րաստուած են մասնաւոր պատուէրով ար-
տատահման:

Ալեքսանդրի նշանաւոր դործերից զե-
տեղած ենք:

«Ջրհեղեղից յետոյ» յալանի նկարը, որ
պատկերացնում է այն միջոցը, երբ Նոյ
նահապետը իւր որդեկանցովը, թոռներովը
իջնում է Մասիսից Արարատեան դաշտը,
ուր դեռ հողի մակերևութի վերայ տեղ
տեղ վազում էր ջուրը արագութեամբ:

Նոր ստորագրողներից խնդրում ենք
շտապել, որպէսզի ամառուան մեր բացա-
կալութեան պատճառով պատուէրների
կատարումը առանց այն էլ չուշանայ:

Առաջին և երկրորդ զրքի բաժանոր-
դագինն է ճանապարհածախսով 3 րուբլի:

Բացուած է և 1891 թ. բաժանորդա-
գրութիւնը: Գրքերը կը հրատարակուին
մինչև տարուան վերջը, որպէս զի միւս տա-
րի «Արաքս» հրատարակուի կանոնաւոր
կերպով:

Գրմելու է այսպէս միայն. С. Петер-
бургъ. С. Гуламирянцъ.

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ
ԲՕԶԱՐԶԵԱՆԻ

ԾԽԱԽՈՏԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆԸ ԹԻՖԼԻՉՈՒՄ

Առաջարկում են պ. պ. ցանկացողներին ընտիր ծխախոտն և պապիրոս-
ները իմ գործարանի, որ ունի Տաճկական և տեղական ընտիր և թարմ
ծխախոտների պաշար: Պատուէրները կատարվում են գործածողների ճա-
շակի համեմատ և ճշտութեամբ: Իմ մագաղինումս կան ծխելու համար
ամենալաւ դործիքներ և առարկաներ: Օտար քաղաքներից ստացուած
պատուէրները կատարվում են անշաղկապ:

Գործարանիս գլխաւոր մագաղինը գտնվում է Դաւրգուլայեա փողոցում
Թիֆլիզի աղնուականների բանկի, նախկին Արծրունու, քարվանսարայում:
27-28.

Ր Օ Ս Ի Ա՝

ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ԲԵՐԶԵՐԳՈՅՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒՆԾ 1881 Թ. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳՈՒՄ, ՄԵԾ ՄՈՐՍԿԱՅԵԱ ՆՁ 13.

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԵՒ ՊԱՇԵՍԻ ԴՐԱՄԱՆԻՈՒԹ 11,000,000 ՐՈՒԲԼԻ

ԿԵԱՆՔԻ ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆ

Չեռնտու պայմաններով և ապահովողների մասնակցութեամբ ընկերութեան շահերին

ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆ ԴԺԲԱՂԻ ՊԱՏԱՀԱՐՆԵՐԻՑ

Ինչպէս առանձին անձինքների, նոյնպէս և հաւաքական ապահովութիւն գոր-
ծարաններում ծառայողների և բանւորների,—ապահովութեան վճարները կը ծա-
տումով զիլիգենդի շնորհիւ:

ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆ ՀՐԴԵՅԻ ԴԵՄ

Ամենայն տեսակ շարժական և անշարժ գուքերի

Ա. Պ. Ա. Հ. Ո. Վ. Ո. Ի. Թ. Ի. Ն. Տ. Ր. Ա. Ն. Ս. Պ. Օ. Ր. Տ. Ն. Ե. Ր. Ի.

ԳԵՏԱՅԻՆ, ՅԱՄԱՔԱՅԻՆ ԵՒ ԾՈՎԱՅԻՆ.

Այն անձինքը, որոնք կամենում են ապահովել կամ զանազան տեղեկու-
թիւններ ստանալ պէտք է դիմեն վարչութեանը Պետերբուրգում (ՄԵՏ
ՄՈՐՍԿԱՅԱ, ՆՁ 13) կամ գործակալ Վ. Լ. Պօտկովին և Է. Բ. Գօլդֆարբին Թիֆ-
լիզում (Սօլօլակի փող. տուն իշխան Մելիքովի, ՆՁ 10). և կամ Կաշ-
սրութեան այլ քաղաքներում գտնուող գործակալներին:

Երկաթուղիներով և շողենաւների վրայ ճանապարհորդողներին դժբաղդ պատահարների
դէմ ապահովելու տոմսակները կարելի է նոյնպէս ստանալ երկաթուղու կայարաններում,
շողենաւների գրասենեակներում և Ռուսաստանի քաղաքների գլխաւոր հիւրանոցներում:

Ամենայն տեսակ բրոշուրներ ուղարկվում են պահանջողներին ձրիաբար: 23